

УДК 348.013+372.2+491.79

О. А. Кучерява

АСОЦІАТИВНІ ЗАВДАННЯ В СИСТЕМІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТА ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

У статті розкрито зміст і функції асоціативних завдань, їх місце в системі лінгвокультурологічної підготовки студента філологічного факультету, описано та проілюстровано види асоціативних завдань.

Ключові слова: асоціативні завдання, лінгвокультурологічна підготовка, студент філологічного факультету.

У Законі України «Про культуру» визначено такі основні засади державної політики у сфері культури, як «сприяння створенню єдиного культурного простору

України, збереженню цілісності культури; створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян тощо» [1]. У розповсюдженні та збереженні культурних цінностей, забезпеченні культурного й духовного розвитку особистості, підвищенні освітньо-культурного рівня громадян важливу роль відіграють і вищі навчальні заклади, про що зазначено в Законі України «Про вищу освіту» [2]. Зокрема, у системі лінгвістичної підготовки вчителя-словесника сьогодні центральне місце посідає лінгвокультурологічний підхід, сутність якого полягає у впровадженні і збільшенні питомої ваги етнокультурознавчого компоненту в межах дисциплін мовно-літературного циклу.

Проблема формування культуромовної особистості вчителя висвітлена в працях В. Ф. Дороз, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, Г. В. Онкович, П. І. Пентиліук, О. І. Потапенка, О. М. Семенюк, Л. В. Скуратівського та інших. У своїх дослідженнях учені-методисти неодноразово наголошували на важливості вивчення української мови в контексті української культури; порушували питання про складники культуромовної особистості вчителя, розкривали теоретико-методичні засади формування лінгвокультурознавчої компетенції. Так, О. М. Семенюк зазначає, що формування культуромовної особистості – «це багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається поетапно, комплексно, в логічній послідовності, за певних психолого-педагогічних умов, з урахуванням парадигмальних позицій креативної педагогіки, психології та особистісно орієнтованого навчання, на основі використання ефективних методів, прийомів, видів, форм і засобів навчання» [7, с. 33].

Як бачимо, система лінгвокультурологічної підготовки студента філологічного факультету потребує розробки належної методичної бази не лише з опорою на сучасні здобутки лінгвістичної науки (лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики), етнопедагогіки та етнології, а й із застосуванням креативного підходу. Предметом опису в запропонованій розвідці було обрано асоціативні завдання як один із видів лінгвокультурологічних завдань. Мета статті – розкрити зміст та функції асоціативних завдань, їх місце в системі формування культуромовної особистості студента філологічного факультету, описати та проілюструвати види асоціативних завдань на прикладі роботи з художніми творами.

Оскільки сутність лінгвокультурологічних завдань полягає у «поглибленні або розширенні концептосфери учня як мовної/ мовленнєвої особистості» [5, с. 100], в їх основу покладено роботу з лінгвоконцептом. В антропоцентричній лінгводидактиці концепт розглядають як базову одиницю навчання (В. Ф. Дороз, В. І. Кононенко, Л. І. Мацько, Н. Л. Міпатіна, О. І. Потапенко), спираючись на такі його ознаки, як:

- концепт – основа мовної картини світу, а тому виступає «дієвим засобом усвідомленого та багатоаспектного формування у школяра як мовної особистості цілісного уявлення про національну картину світу» [5, с. 19];

- концепт – одиниця національної культури ; «те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина (...) сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [8, с. 40];

- концепт має рухомі межі і становить багатовимірну структуру, яка «включає, окрім понятійної основи, соціо-психо-культурну частину, що не стільки осмислю-

ється носіями мови, скільки переживається, вона включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи та конотації, властиві певній культурі» [4, с. 47].

У лінгводидактичному аспекті важливо й те, що концепт виникає у свідомості людини в результаті діяльності, соціалізації, накопичення чуттєвого досвіду. Концепт постійно збагачується культурними смислами та індивідуальними асоціаціями. Важливу роль у формуванні лінгвоконцептів відіграє художня література.

Запровадження у навчальну практику на філологічних факультетах (особливо тих, де студенти здобувають додаткову спеціалізацію – українознавство) лінгвокультурологічних завдань забезпечує добудову відсутніх фрагментів національно-мовної картини світу студента як культуромовної особистості, осмислення та переживання національно-духовних цінностей, закладених у лінгвоконцепт.

Асоціативні завдання спрямовані на виявлення та опрацювання особистого, чуттєвого, досвіду, емоційно-оцінного ставлення до національно-культурної реальності, що досліджується, а також вивчення художньо-образних асоціацій, пов'язаних з тим чи іншим лінгвоконцептом. Лінгвокультурологічні завдання асоціативного типу ґрунтуються на роботі з художніми асоціаціями та асоціаціями, що мають суб'єктивний характер.

Асоціація – це «зв'язок між певними об'єктами чи явищами, що базується на нашому особистому, суб'єктивному, досвіді» [9, с. 189]. Асоціативні зв'язки обумовлюються знаннями людини, а також культурою, до якої вона належить. Невипадково аналіз асоціативного поля посідає одне з центральних місць у лінгвоконцептологічному моделюванні.

Відомо, що Н. Л. Мішатіна, визначаючи засади педагогічної лінгвоконцептології, використовує лексико-семантичні лінгвокультурологічні завдання асоціативного типу як перший асоціативно-інтуїтивний етап у вивченні лінгвоконцепту. Їх мета полягає у виявленні особистого досвіду кожного учня у певній сфері та визначенні смислового обсягу конкретних концептів. Будучи спрямованими на активізацію асоціативних зв'язків, лінгвокультурологічні завдання означеного типу будуються на засадах вільного або зворотного асоціативного експерименту [5].

Автори «Концепції когнітивної методики навчання української мови» серед когнітивно-розвивальних вправ також виділяють асоціативні завдання, «які спонукають учнів до виявлення емоційно-почуттєвого ставлення до тексту й навчального матеріалу, що досліджується на його тлі» [6, с. 8].

Отже, перший тип асоціативних завдань будується на роботі з особистими почуттями, переживаннями, уявленнями студента, дозволяючи активізувати його минулий досвід, образне мислення, і таким чином, скласти об'єктивне уявлення про глибину знань та відчуттів, пов'язаних з певним лінгвоконцептом. Наприклад: *Які асоціації у вас викликає образ української ночі? Якими епітетами ви б описали українську ніч?*

Асоціативні завдання означеного типу можуть передбачати вільну інтерпретацію почутого або побаченого, оформлену у вигляді описів, розповідей про свої думки, враження. При цьому як стимул використовують не лише слово, а й зображення. Наприклад:

1. Усно або письмово складіть опис української ночі, відтворюючи власні спо-

стерезення, спогади або почуття. Епіграфом-стимулом може слугувати уривок з повісті М. Гоголя «Майська ніч, або утоплена»: «Знаете ли вы украинскую ночь? О, вы не знаете украинской ночи? Всмотритесь в нее ...».

2. Уважно роздивіться картини А. Куїнджі «Вечір на Україні», «Українська ніч». Опишіть свої відчуття, враження, спогади. Які з викликаних асоціацій пов'язані з культурно-історичними традиціями, уявленнями українського народу? Проаналізуйте їх.

Робота з асоціаціями, що мають суб'єктивний характер, допомагає вибудувати подальшу програму лінгвоконцептологічного моделювання і вибрати відповідні прийоми концептуального аналізу, до яких зокрема належить аналіз концептуального простору художнього твору. Його інтерпретація пов'язана з вивченням художніх асоціацій, що визначають підґрунтя другого типу асоціативних завдань.

Художні, або індивідуально-авторські, асоціації постають «наслідком естетичного освоєння дійсності та розбудови нових естетичних реалій» [3, с. 130] письменником і беруть участь у творенні літературно-художнього образу. Художні асоціації поділяють на традиційні (фольклорні) та індивідуально-авторські. Побудовані на їх основі асоціативні завдання передбачають опис асоціацій, пов'язаних із творенням художнього образу, вивчення різних типів образності (експресивно-смыслових, символічних та ін.), індивідуально-авторської картини світу. Наприклад:

1. Пригадайте поетичні твори та народні пісні за поданими уривками. Які художні асоціації покладено в основу творення образу української ночі? Які з них можна віднести до традиційних, а які – до індивідуально-авторських?

Місяць на небі, зіроньки сяють,
Тихо по морю човен пливе.
В човні дівчина пісню співає,
А козак чує – серденько мре (Нар. пісня).
Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою (Т. Шевченко).

Ой зійди, зійди, ясен місяцю,
Як млинове коло,
Ой, вийди, вийди, серце-дівчино,
Та промов до мене (Нар. пісня).
Місяцю ясний, зорі прекрасні,
Яснії очі темної ночі!
Вас я благаю, груди облежчіте,
Вість принесіте з рідного краю!
(С. Гулак-Артемівський).

2. Прочитайте вірш М. Старицького «Виклик» («Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна»). Яка картина української ночі виникає у вашій уяві? Які художні засоби використовує письменник для змалювання української ночі? Які художні асоціації покладено в їх основу? Які з них мають народнопоетичне підґрунтя?

У моделюванні лінгвоконцепту окреме місце посідає когнітивна інтерпретація мовних одиниць, що його репрезентують – синонімів, фразеологізмів, паремій, прецедентних текстів і тропів (метафор, порівнянь). Приміром, постійні порівняння номінують когнітивні ознаки, властиві певному лінгвоконцепту. Їх аналіз, розкриваючи глибину поетичного слова, поетичного мислення письменника, спонукає студентів до пізнання рідної мови та культури, оскільки ґрунтується на виявленні художніх асоціацій, що лежать в їх основі. Наприклад:

1. До поданих слів спочатку доберіть народнопоетичні порівняння, а потім простежте особливості їх інтерпретації та трансформації у творчості українських письменників.

Ніч, як ... Місяць, мов... Зірочки, як ... Вітер, як ... Роса, як... Дерева, наче...

2. Прочитайте вірш П. Сиченка «Українська ніч». З'ясуйте засоби творення образності. Яке місце серед них посідають порівняння? Визначте їх різновид. Які асоціації покладено в їх основу?

Над зеленим гасм
та над бережком
місяць випливає
золотим ріжком.

Посріблив отаву,
віття лугове
та на той бік ставу
човником пливе.

Гей, туман вітрила
підійма навстріч...
Ой, яка ж ти мила,
українська ніч.

Джерелом асоціативних завдань можуть слугувати не лише художні твори, а й музичні та твори образотворчого мистецтва, які завжди викликають особисті, неповторні відчуття та переживання. Наприклад: Чи доводилося вам спостерігати за вечірніми квітами? Роздивіться картину К. Білокур «Квіти увечері». Які образи-відчуття викликає картина (зорові, дотикові, запахові)? Чи вдало дібрано до картини уривок? Охарактеризуйте індивідуально-авторські асоціації, покладені в основу художнього опису. Які б ви дібрали поетичні слова?

– Матіола, ясна панно в довгій сукні з білявого серпанку! Квіти встали, личка повмивали, стоять та й пишаться. Чом же панна не хоче вставати?

– Любе мені світанячко, а нічка любіша! Чорна ніч, білі зорі, ще біліші метелики. Ніч стелила тонкі шовки, а метелики кликали до танцю. Я спішила до них, ненароком розлила парфуми; цвіркуни грали на своїх скрипочках, і я танцювала по місячному промінню, я танцювала по зоряному промінню. Зорі сміялися, а ми їм присвічували крильцями метеликів і моїм пелюстям – ні, не знаю чарів чарівніших, ніж у літньої ночі-ласкавки! (Зірка Мензатюк. Матіола)

Асоціативні завдання, побудовані на роботі з невербальними артефактами, занурюють студента в матеріальний і духовний світ рідної культури, формують уміння читати та розкривати глибину художніх полотен, музичних творів з метою повної інтерпретації лінгвокультурного концепту.

Запропонована система лінгвокультурологічних завдань асоціативного типу становить лише окремий етап лінгвокультурологічного моделювання, допомагаючи зібрати асоціати та визначити їх місце у структурі лінгвоконцепту. При цьому слід брати до уваги, що активізація асоціативних зв'язків, пов'язаних з одним лінгвоконцептом, відтворює додаткові зв'язки, які часто репрезентують близькі за емоційним наповненням лінгвоконцепти, на що можуть бути спрямовані й спеціально дібрані вправи. Подібні завдання розширюють знання та уявлення студентів про концептосферу української культури. Наприклад: Прочитайте вірш Л. Костенко. В одній строфі через образ української ночі письменниця зуміла передати всю гаму та силу почуттів. Які це, на вашу думку, почуття? Як символічно вони позначені у творі? Якими б асоціатами ви доповнили асоціативне поле лінгвоконцепту «Українська ніч»? Розкрийте їх національно-культурне підтринтя.

*На ціле поле в полі цвів ромен.
В садах пливли причілки і веранди.
Стояла ніч, красива, мов Кармен,
Червоні й чорні міряла троянди.*

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що розробка лінгвокультурологічного підходу до мовної освіти й досі залишається одним з важливих питань у мовно-літературній підготовці вчителів-словесників, а використання лінгвокультурологічних завдань створює сприятливі умови для вивчення рідної мови крізь призму рідної культури, розширення уявлень про концептосферу української культури. Відповідно в подальшому плануємо запропонувати комплексну систему лінгвокультурологічних завдань.

Література

1. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособ.] / В. А. Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
5. Мишати́на Н. Л. Методика и технология речевого развития школьников: лингвоконцептоцентрический подход : [монография] / Н. Л. Мишати́на. – СПб. : Наука: «САГА», 2009. – 264 с.
6. Пентиліюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентиліюк, А. Нікітіна, О. Горопкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
7. Семеног О. Реалії та перспективи формування культуромовної особистості вчителя / О. Семеног // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 9. – С. 31–34.
8. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
9. Фрумкина Р. М. Психолінгвістика : [учеб. пособ.] / Р. М. Фрумкина. – М. : Академія, 2003. – 320 с.

Kucheriava O. A. Associative tasks is in the system of lingvocultural preparation of philological faculty student

In the article the content and functions of associative tasks are considered. The types of associative tasks are described and illustrated. The author presents the possibility of using associative tasks in the system of lingvocultural preparation of philological faculty student.

Key words: associative tasks, lingvocultural preparation, philological faculty student.

Кучерявая О. А. Ассоциативные задания в системе лингвокультурологической подготовки студента филологического факультета

В статье раскрыто сущность и функции ассоциативных заданий, определено их место в системе лингвокультурологической подготовки студента филологического факультета, описано и проиллюстрировано виды ассоциативных заданий.

Ключевые слова: ассоциативные задания, лингвокультурологическая подготовка, студент филологического факультета.